

УДК 37.013.73(09)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11636>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В ПЕРІОД XVI–XVII СТ.: СПРОБА ДІАЛОГУ

Галина Антонюк

*Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна, UA–79013
gantoniuk@yahoo.com*

На прикладі Острозького культурно-освітнього центру та Львівської братської школи простежено становлення західноєвропейських освітніх моделей в освітньому просторі України в період XVI–XVII ст. Цей часовий проміжок позначений утвердженням раціоналістичних тенденцій у всіх сферах суспільного буття і, як наслідок, посиленням ролі наукового знання. Показано, що у зазначений період зростає попит на школу як соціальний інститут. У попередній культурно-освітній традиції українська освіта опиралась на модель школи, запозиченої із Візантії (XI–XII ст.). На перетині XVI–XVII ст. стало очевидним, що знань, які давала традиційна українська школа, оперта на попередню культурно-освітню традицію, виявилось недостатньо, щоб задовольнити запити на передові наукові знання, які на той період часу були затребувані суспільством. Перед українським соціумом стало завдання організації національної школи, яка б конкурувала із тогочасними європейськими освітніми установами і в той же час опиралася на власну культурно-освітню традицію. Такий компроміс було знайдено шляхом заснування Острозької академії, або Острозького культурно-освітнього центру (1576), де вперше в історії вітчизняної освіти та педагогіки зроблено спробу організації освітньої установи шляхом синтезу західноєвропейських та східнослов'янських (греко-візантійських) традицій. В Острозькій школі вперше у освітню практику було запроваджено “сім вільних мистецтв” та латинську мову викладання. Неготовність українського суспільства до сприйняття західних освітніх стандартів у період кінця XVI ст. була наслідком занепаду Острозького культурно-освітнього центру. Кілька десятиліть пізніше західноєвропейські освітні моделі були імплементовані в практику братських православних шкіл, греко-католицьких освітніх закладів і найбільш повного вираження здобули в освітній практиці Києво-Могилянської академії (1632). У дослідженні з позиції гуманістичної педагогіки проаналізовано Статут Львівської братської школи, практику викладання навчальних предметів та склад бібліотеки. Зроблено висновок, що шляхом імплементції західноєвропейських освітніх моделей в український освітній простір було визначено переорієнтацію та розвиток вітчизняної освіти у наступну часову епоху.

Ключові слова: український культурно-освітній простір, західноєвропейська освітня модель, навчальний заклад, школа, імплементація, трансфер, адаптація, діалог.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження впливає з практики сучасних процесів інтеграції України в систему світових, економічних, політичних та культурних зв'язків, що визначають якісно новий рівень та завдання освіти. Глобалізаційні процеси сприяють інтернаціоналізації освіти, формуванню єдиного освітнього простору, який передбачає наявність освітніх моделей та стандартів, незалежних від окремої країни чи навчального закладу. На сучасному етапі наша держава прагне якомога швидше стати повноправним учасником у міжнародних освітніх процесах, бути включеною у європейський та світовий освітній вимір. У цьому контексті варто зазначити, що від часу свого становлення українська освіта і педагогіка були відкритими щодо впливу інших культур і творчо використовували зовнішні надбання у становленні власної освітньої та педагогічної культури.

Мета цієї статті – простежити становлення української освіти у вищих формах; проаналізувати роль європейських освітніх зразків у формуванні власної освітньої моделі та їх значення для формування педагогічної науки та культури у наступні часові епохи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначений період в історії української та загалом східнослов'янської освіти та педагогіки був і є предметом наукового дослідження численних науковців як попередньої, так і сучасної доби. Серед дослідників, які під різним кутом зору вивчали питання становлення і формування вітчизняної освіти періоду XVII–XVIII ст., варто згадати напрацювання М. Петрова [20], К. Харламповича [27], Я. Ісаєвича [7; 8; 9], Н. Яковенко [30; 31], І. Мицька [13; 14], Л. Посохової [21], Т. Кочубей [11], З. Хижняк [28], І. Шевченка [32] та ін. Об'єктом експлікації у сучасних педагогічних дослідженнях стали окремі аспекти еволюції освітньої думки в Україні у період XVII–XVIII ст., зокрема предметом наукового аналізу стала проблема людини у контексті натурфілософської та теологічної парадигм. Ці питання (на матеріалах філософських курсів, прочитаних у Києво-Могилянській академії) висвітлено у працях В. Нічик [15], Я. Стратій [24; 25], М. Кашуби [22], І. Захари [5], І. Паславського [18; 19]. Незважаючи на вагомий науковий розвідки щодо проблем формування освітньої та наукової думки в Україні у часовий період XVI–XVII, XVII–XVIII ст., питання імплементації західноєвропейських освітніх моделей та її ролі для розвитку української освіти та педагогіки у наступний час розкрито недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Основні ознаки української національної школи почали формуватися у період XVI–XVII ст. Це була непроста епоха у вітчизняній історії, пов'язана, головним чином, з відсутністю

власної державності (більшість етнічних українських земель входили до складу інонаціональних державних утворень: з кінця XIV ст. – до Великого князівства Литовського; з кінця XVI ст. – до Речі Посполитої) та підпаданням під вплив чужих ідеологій та культур. Посилення латино-польського впливу мало своїм зворотнім боком наростання національного супротиву, що насамперед проявилось у релігійній полеміці з представниками чужих ідеологій (про це: [10, с. 207–222]). Час показав, що протистояти ідеологічно сильнішому противнику за відсутності власної розвиненої системи освіти, особливо у її вищих формах, є неможливим. За таких умов перед українським суспільством стала очевидною потреба в організації вищої школи, яка б слугувала суспільним запитам й водночас була орієнтованою на збереження власної ідентичності.

Єдиної думки щодо форми і змісту освіти в українському суспільстві у період XVI–XVII ст. не існувало. Представники консервативного православного кола, зокрема, Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Ісая Копинський, Віталій з Дубна та ін. [1, с. 46], підтримували лише початкову освіту, заперечували “латинську” науку, вважали, що найкращою літературою для навчання молоді є богослужбові книги попередньої візантійської традиції: Часословець, Псалтир, “Апостол”, “Октоїх”. Згадані діячі негативно оцінювали роль “зовнішнього” розуму у процесах пізнання світу, вважали, що найкращими знаннями є віра та духовна інтуїція (про це Іван Вишенський: [2, с. 185]).

Проте в умовах XVI–XVII ст. засобів, які давала початкова школа, оперта на попередню візантійську традицію, виявилось недостатньо, щоб вести наукову полеміку з представниками іншої релігійної ідеології (католицизму). Насамперед на такі суспільні явища реагує молодь, що починає масово виїждати на навчання у загальноєвропейські навчальні заклади. Міграційні процеси часто були наслідком зміни віри, а отже, слугували фактором денационалізації українського суспільства.

Варто зазначити, що рівень освіти у навчальних закладах, очолюваних католицькою церквою, був на порядок вищий, аніж у діючих православних школах. Цей факт пояснюють чинниками історичного характеру. У ранній період вітчизняної історії (XI–XII ст.) у Київській державі виникла система освіти, що генетично входила в культуру давньокиївської доби і значною мірою відрізнялась від західноєвропейської школи. Розвиток власної освіти був ускладнений перебуванням під татаро-монгольським ігом і зовнішніми нападами. Поступовий розвиток культури, а отже, освіти і науки, в таких умовах був призупинений. До обтяжливих факторів належала також втрата культурних надбань попередньої доби і роздрібненість країни на окремі ворогуючі між собою князівства. У таких політичних та економічних умовах питання освітньої політики не були першочерговими завданнями [16, с. 40]. В

період XI–XII ст. у державах Західної Європи виникають школи і університети, що орієнтувалися на класичну античну модель [3, с. 59–78, 81–86], водночас у Давньокіївській державі регулярна школа щойно розпочинає своє оформлення і ще не набуває рис державного інституту. **Школа не була важливою ланкою у феодалній державі**, економічний розвиток якої не потребував значної кількості освічених людей. Знання передавалися традиційно, у межах окремого стану. Держава не мала потреби контролювати систему, що виникла впродовж тривалого періоду аж до початку XVI ст.

Початковий набір знань передбачав кілька необхідних аспектів для соціалізації дитини, які одержував (або міг отримати) кожний член суспільства за відсутності організованої шкільної системи. Головну увагу приділяли передаванню життєвих правил, а не на науковим знанням [3, с. 41]. Державні і суспільні потреби в період XIII–XV ст. задовольнялися й без світської освітньої системи. У православній традиції, на відміну від католицького Заходу, не було філософської та богословської освіти, **православна школа не випродукувала шкіл**, подібних до європейських схоластичних навчальних закладів [12, с. 26–43]. У цьому контексті варто згадати про неспівпадіння рівнів розвитку української та західноєвропейської освітніх систем. Західна Європа у своєму історичному розвитку пройшла етапи Античності, Середньовіччя, пережила етапи раннього та пізнього Відродження. Класична еллінська пайдейя була імплантована у західноєвропейську освіту у довершеній єдності змісту і форми. XII–XIII ст. – це період формування національних держав у Європі, виникнення університетів, становлення вищої освіти [3, с. 81]. Водночас вітчизняна освіта в умовах пізнього феодалізму лише розпочинає своє становлення і ще не набуває довершених інституційних рис. Якщо до XVI ст. (до Люблінської унії 1569 р.) рівень вітчизняної освіти (домашнє навчання, відсутність школи як інституту, відсутність школи у її вищих формах) задовольняв суспільні потреби, то після Люблінської унії такий стан речей уже був неприйнятним. Насамперед це яскраво виявилось у необхідності створення власної національної школи, особливо у її вищих формах, яка б могла конкурувати із діючими західноєвропейськими навчальними закладами, надавати належний рівень освіти та слугувати національним інтересам.

Уперше модель практичного синтезу між західноєвропейською та греко-слов'янською (візантійською) освітою було вироблено в Острозькому культурно-освітньому центрі (далі – Острозькій академії, дата заснування 1576 р.). [13, с. 26–39; 14]. Саме тут **уперше** до практики традиційної української школи введено сім вільних мистецтв – “septem artes liberales” та елементи філософії. Освітні нововведення Острозької колегії згодом покладено в основу програм братських шкіл, а далі – Києво-Могилянської академії. Перехід до вивчення семи вільних наук мав величезне світоглядне

значення: було започатковано переорієнтацію вітчизняної освіти на західноєвропейські моделі із одночасним світоглядним зрушенням усієї суспільної свідомості.

В історії острозької школи (академії) простежуються три періоди. Перший період (1576–1586) – найактивніший, пов'язаний із підготовкою Брестської церковної унії і з випуском першої повної Біблії церковнослов'янською мовою [13, с. 17; 14 с. 542]. У цей час з'являються полемічні твори острозьких діячів, у яких простежується оновлена релігійна доктрина, обґрунтовуються догматичні, філософські, політичні проблеми [24; 25, с. 197]. Наступний етап (1587–1620) – період найбільшого розквіту, відзначається переважно книжково-науковою діяльністю, спрямованою на поширення в Острозі нового релігійного вчення. Значне місце у цій діяльності належало розвитку ідей ренесансного гуманізму в адаптованому під впливом української культури і в аналогічному західноєвропейським зразкам вигляді. У цей час Острог набуває ознак першої української наукової установи (філологічного спрямування) з потужним українським видавництвом [13, с. 18; 14, с. 543].

У другому десятиріччі XVII ст. простежується спад в ідеологічній і науково-освітній діяльності Острозького центру, а 1636 р. він припиняє своє існування [14, с. 542–549].

Як зазначає сучасний дослідник історії Острозької колегії (далі Академії) І. Мицько, за повної втрати архіву академії про її внутрішній устрій, систему і предмети викладання можна говорити лише на основі посередніх даних і на підставі вивчення аналогічних сучасних навчальних закладів [14, с. 540]. Під час організації школи, як і всього культурно-видавничого центру в Острозі, зразком стали приватні католицькі та протестантські освітні осередки Речі Посполитої та деякі закордонні. В основу діяльності було покладено традиційне для середньовічної Європи, однак цілком **нове** для української шкільної практики, вивчення семи “вільних наук”. Така програма охоплювала предмети “тривіуму” (граматика, риторика, діалектика) та “квадривіуму” (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Проте новостворена школа докорінно відрізнялася від західноєвропейських (польських) початкових та середніх шкіл насамперед своїм активним використанням греко-візантійської культурної спадщини та виразно національним характером. Унікальність її та оригінальність виявились і в тому, що, відповідно до культурних та релігійних потреб України тут своєрідно інтерпретували гуманістичну ідею “тримовного ліцею” (тобто єврейсько-греко-латинського). Православний характер школи зумовив заміну староеврейської мови (івриту) церковнослов'янською мовою [8, с. 8–12; 13, с. 14]. Західноєвропейська концепція єврейсько-грецько-латинської освіти трансформувалася в Україні в засаду грецько-латинсько-слов'янської

тримовності. Ця трансформація відбувалася не просто, адже латинську мову в українській середньовічній культурній традиції сприймали як “чужу”, власну культуру усвідомлювали як греко-слов’янську. Однак особливістю доби були взаємодія і взаємопроникнення “східних” і “західних”, “грецьких” і “латинських” чинників. Отож поступово латинська мова і латиномовні твори стають складовою української культури XVI–XVII ст. На думку академіка Я. Ісаєвича, саме заснування Острозького колегіуму як слов’яно-греко-латинського “засвідчило перехід до нового етапу культурного синтезу – усвідомленого прагнення поєднати слов’яно-грецьку спадщину з досягненнями “латинськими”, тобто з культурними надбаннями Західної і Центральної Європи” [8, с. 11].

Наступний етап у становленні вітчизняної школи та освіти був пов’язаний з братським рухом, який широко розгорнувся на українських землях у період кінця XVI – початку XVII ст. Головним пунктом своєї діяльності братства проголошували освіту, науку, книгодрукування, що становило могутню базу для формування і становлення ідеології вітчизняного Просвітництва XVII–XVIII ст., а в умовах XVI–XVII ст. – слугувало зміцненню позицій православ’я, отже, – власної ідентичності в умовах Речі Посполитої. Уже в Статуті першого Львівського братства зазначалось, що одним із своїх завдань братство вважає створення школи нового типу: “да устроится школа еже нигді же в нас до ныні обрїтается”, тобто йдеться про школу, яка б ґрунтувалася на власних культурних традиціях й водночас була зорієнтована на досягнення західноєвропейської освіти, що передбачало вивчення слов’янської, грецької і латинської мов та предметів “семи вільних наук”, якими були граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика [17, с. 46]. Наприкінці XVI – початку XVII ст. братські школи були засновані у деяких містах Галичини – Перемишлі, Городку, Комарно, дещо пізніше – у Києві, Луцьку, Кременці, Кам’янець-Подільському [4, с. 29]. За даними дослідників, наприкінці XVI – першій половині XVII ст. на українських землях діяло приблизно 30 братських шкіл [4, с. 28–29].

У цій частині дослідження стоїть завдання охарактеризувати в культурологічному плані роль братських шкіл у становленні освітньої думки і школи на етнічних українських землях в епоху XVI–XVII ст.; показати, що у досліджуваній період кінця XVI – початку XVII ст. створено модель української школи, яка поєднувала західноєвропейську освітню програму з вітчизняними традиціями, що слугувало фундаментом для створення першого вищого навчального закладу на східнослов’янському просторі – Києво-Могилянської академії.

Братські громади утворювались при церквах і за формою були національно-релігійними організаціями. Проте функції братств були набагато

ширшими. В умовах перебування етнічних українських земель у складі Речі Посполитої і підпорядкування її державним і церковним структурам братства прагнули вивільнити свої громади з-під опіки цих влад і брали на себе певні політичні, юридичні та інші функції, чим засвідчували свою активну суспільну роль. (Про суспільну діяльність братств: [7, с. 38–42; 45–70; 9, с. 552–554]). **Одним з головних напрямів діяльності братств була організація шкіл і друкарень** з метою підняття освітнього рівня у православному середовищі. Саме освітня діяльність братств сприяла демократизації освіти, зробила її загальнодоступною, позбавила елітарного характеру. З діяльності братств в Україні розпочинається інтенсивне наближення української освітньої культури до західноєвропейських стандартів.

Вагомим джерелом для простежування переорієнтації вітчизняної освіти на європейські моделі може слугувати Статут Львівської братської школи «Порядок шкільний (1596) [17, с. 37–44]. Статут регламентує контроль братства над школою як один з основних принципів її існування. До обов'язків обраних братством двох представників входила не тільки турбота про матеріальне забезпечення школи, а й нагляд за учителями, контроль за прийомом дітей, визначення плати за навчання, нагляд за тим, щоб батьки не перешкождали у навчанні (Статут, §5–7, §11). Братські школи готували учнів до участі у громадському житті, учні виконували “виборні” обов'язки учнівського самоврядування, що було свідченням секуляризації освітньої практики – школа набувала рис світської установи.

Треба зазначити, що за своїми теософськими поглядами діячі братського руху не були однаковими. У тісному стосунку до Львівського братства перебував Іван Вишенський, який упереджено ставився до надбань західної вченості і культури. Свідченням цьому є полеміка між Юрієм Рогатинцем та Іваном Вишенським, представлена у Посланні останнього до черниці Домникії. “Придивися, пані, – пише І. Вишенський, – як наділяють їх чорнилом хитрості (а не словами святого духа) виховані шкільні казнодії, які, захопивши собі спосіб латинської ересі, зараз у школах говорять, проповідують і вчать, а чистого і безпристрасного життя не хочуть і відкинули після шкільної науки слід, що його показали святі” [2, с. 172]. Освітня програма І. Вишенського та його послідовників була націлена на власний традиціоналізм (герметизм), її метою було максимальне збереження східнослов'янської православної культури, опертої на попередню греко-візантійську традицію, а у зазначену епоху це вже не відповідало існуючим суспільним запитам і не викликало схвалення ані у діячів братств, ані у книжників Острозького культурно-освітнього центру, які репрезентували гуманістичний напрям у його діяльності [24].

В окреслений часовий період братські школи дедалі більше орієнтуються на здобутки західноєвропейської науки та західноєвропейську освітню модель. Одним із вагомих підтверджень, що засвідчує спрямованість навчального процесу і рівень викладання у братських школах України зазначеного періоду, є інвентарний опис бібліотеки Львівського братства від 1601 р. (Відомості про склад бібліотеки Львівського братства подано у [17, с. 30–33], або: [23, с. 167–171]). Провідну групу в Описі становлять посібники із класичних мов: словники “Книга Дикционар латинская”, “Книга Никифорос грецкая с латинским” [17, с. 32]; латинські граматики Корнелія Валерія та Еммануїла Альвареса: “Грамматика Алварис”, “Валерій Максим”, “Грамматика латинская партес осм” [17, с. 32]; посібник для вивчення фразеології класичної латини Альда Мануція молодшого “Мануцій Фразес”, збірник сентенцій Цицерона “Сентенціє Цицеронис” [17, с. 32]; історичні праці “Книга Плутарх латинская”, “Книга Хронографии”. Практичними посібниками для вивчення античних мов були твори грецьких і латинських авторів. Грецька література представлена основними авторами головних періодів її розвитку: класичного (Езоп, Піндар, Евріпід), елліністичного (Геліодор, Аполлоній Александрійський), греко-римського (Лукіан Самосатський), візантійського (“Бібліотека” Фотія, коментар до “Іліади” Євстафія. У бібліотеці були видання представників політичного красномовства, збірник епіграм грецьких поетів, греко-латинське видання апокрифів та деякі інші твори. Філософська література представлена Органоном Арістотеля “Книга Аристотелес грецкая Органон” (позиція 70 у Описі пам’ятки [17]) і підручником з діалектики “Діалектика Мінан і Риторика” (позиція 85 [17]). Беручи до уваги твори, подані в Інвентарному описі (ПБШ [17]) та зазначені в Реєстрі Голубева [23], можна стверджувати про європейську модель, що її взяли братства за зразок під час організації школи і освітньої практики.

Ведучи полеміку з ідеологами католицизму, теологічне вчення якого впродовж століть обґрунтовувалось і вдосконалювалось у західноєвропейських колегіях і університетах за допомогою категорій логіки та раціоналістичної філософії як обов’язкового елементу середньовічної університетської освіти (перші університети у Західній Європі виникли в період XII–XIII ст. [3, с. 59–78]), діячі братського руху намагались подолати її за допомогою тих освітніх методів і засобів, які були наявними у православному богослов’ї і в попередній греко-слов’янській культурній традиції.

У слов’янському просторі філософію розуміли як мудрість, життя в істині, як узагальнений суспільно-побутовий досвід [15, с. 55]. Проблеми логіки, метафізики, натурфілософії, що були обов’язковими складовими частинами філософського курсу, який викладали у західноєвропейських

університетах і ґрунтувався на працях Арістотеля та його послідовників, у вітчизняному освітньому просторі ще не одержали достатнього розвитку. Як зазначає І. Паславський, до 30-х років XVII ст. в Україні практично не існувало університетської схоластики, яка культивувала згадані дисципліни [18, с. 779], та й університетів, у прямому значенні цього слова, у вітчизняній освіті не було (КМА як перший навчальний заклад вищого типу виник на століття пізніше). Однак суспільні потреби, запити ідеологічного протистояння привели діячів братств до усвідомлення необхідності оволодіння передовою світовою наукою і культурою, передусім філософією у її логічно-раціоналістичних формах. З цією метою у братських школах введено науки, орієнтовані на західноєвропейську модель тривіуму і квадривіуму, що передбачало обов'язковий виклад філософських дисциплін. Водночас запровадження західної моделі не було однозначним у вітчизняній освіті та педагогіці. Часто самі вчителі братських шкіл сприймали логіку, вчення про зовнішню природу не лише як щось нове, а й як чуже і негативне, як людський вимисел, “плотське мудроване”, спрямоване проти істини, викладеної в Біблії. Прикладом може слугувати звернення Івана Вишенського до львівських братчиків і його порада зосередити навчання у школі на граматиці, часослові, псалтирі, катехизисі і не вдаватися до “поганських Арістотелів”: “Затим по простоті віри нашої благочестя, боячися, щоб ви діти ваші не потруїли й не поморили хитрістю та ерессю латинською, раджу вам, православним, правовірну школу і даю пораду, чого вони мають навчатися; щоб діти ваші спаслися і після вас отримали благочестя і не стратили християнської своєї віри: по-перше, ключ або грецьку чи словенську граматику, хай учать; після граматики замість брехливої діалектики, яка вчить перетворювати з білого в чорне, а з чорного в біле, хай учаться богомолєбного і праведнословного Часословця; замість хитромовних силогізмів і велемовної риторики хай по тому вчать боговгодно-молєбний Псалтир; замість світської філософії, що примушує розумну думку в повітрі тулятися, хай по тому вчать плачливий і смиоренномудрий “Октаїк”, а по нашому догмати церковного благочестя – Осьмогласник. Адаже конечний і боговгодний розвиток розуму – діяльне богослов'я” [2, с. 185]¹. Це ще раз

---

¹ Таке ставлення до західної моделі у вітчизняній освіті та педагогіці було тривалим і простежувалося ще у XIX ст. Сучасний український письменник, філософ Валерій Шевчук у своєму романі-триптиху “Три листки за вікном” засвідчує негативне ставлення свого героя – директора гімназії – до надбань західної філософії і логіки; згідно з його поглядами навчання повинне ґрунтуватися лише на знанні основ Біблії і святих книг – інше шкодить розумові. Герой В. Шевчука заявляє: “Я хочу звернути увагу панства, і ви повинні в наказах та циркулярах передати ці мої думки в усі учбові заклади, ввірені в моє попечительство, що вся новітня наука, всілякі філософські учення і нова література – це не що інше, як творіння сатани. За божим допустом вони викидаються у світ, щоб через диявольські спокуси випробувати нашу віру й сумління, бо, спитуючи нас, бог уселяє в нас тверду віру в себе,

підтверджувало, що у вітчизняній освіті та педагогіці справа з уведенням європейської освітньої моделі не була простою, часто стикалася з традиційним консерватизмом, що в результаті гальмувало розвиток власної школи та освіти.

Негативне сприймання надбань зовнішньої науки частково пояснювали тим, що в період середньовіччя монополія на інтелектуальне життя належала церкві і духівництву, простий народ жив спрощеними ідеалами християнства (ідея мудрості, християнської покори, життя в істині). У масовій свідомості народу наука уявлялась як щось чуже і вороже (паралель з примусовим книжним навчанням в епоху Київської Русі). Однак у період XVI–XVII ст. такі погляди на науку і освіту свідчили про невідповідність суспільних запитів і наявних у вітчизняному освітньому просторі засобів щодо їх задоволення. Спроба діячів братського руху і письменників-полемістів зберегти і передати наступним поколінням попередню культурну традицію, не вдаючись до надбань західної науки і освіти, була наслідком нижчого порівняно з Західною Європою рівня освіти і недостатнього розвитку наукової бази для потреб практичного викладання у школах. Основними історико-філософськими творами, які використовували у вітчизняних навчальних закладах, були Біблія і твори патристичної літератури, тоді як у західноєвропейських школах і університетах навчання ґрунтувалось на працях Арістотеля, на середньовічній схоластиці [26, с. 177–189; 12, с. 26–43], що була синтезом католицького богослов'я (богословсько-філософські системи Альберта Великого, Фоми Аквінського, Дунса Скота), діалектики Арістотеля, неоплатоніків та арабської (єврейської) філософії. Свого часу богослов XVI ст. Максим Грек зазначав, що у західноєвропейських університетах “жодной ухвалы и артикулу вѣры мощного не разумѣють, если Аристотелскіи им не ствердили того ухвалы и силогизмы” (цит. за: [3, с. 27]). Реалії суспільного життя засвідчували безперспективність розвитку вітчизняної освіти лише в межах попередньої культурно-історичної традиції, отже, питання про необхідність впровадження західноєвропейської моделі навчання у вітчизняний освітній простір на початку XVII ст. перестало бути під сумнівом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На прикладі Острозького культурно-освітнього центру та Львівської братської школи у

достойних належно винагороджує, а недостойних відсилає кипіти в пекельній смолі. Єдино істинна наука – це закон божий, і коли ми навчимо наших підлеглих та учнів слідувати кожній його літері – виконаємо своє призначення на вчителів і зробимо підлеглих вірними слугами бога, царя, як божого помазанника, і держави, цієї вищої благодаті для людини. Тоді ми посіємо на землі мир і високу моральність і дамо тим самим нищівну відсіч сатані, який щороку нас спокушає і хоче розладнати твердо упорядковане, бережене законами життя, перетворивши його у бридку марноту марнот” [29, с. 443–444]). (Події у цій частині трилогії розгортаються у XIX ст., а саме у 1849 р. – авт.).

цьому дослідженні простежено впровадження західноєвропейських освітніх форм в український освітній контекст XVI–XVII ст. Показано, що цей процес був неоднозначним, швидше суперечливим та контраверсійним, що пояснюють особливостями вітчизняної освіти, яка виникла в рамках греко-візантійської традиції і не мала достатніх засобів (передусім потреб) для імплементації на вітчизняний ґрунт здобутків культури західноєвропейської (відсутність культурної матриці для засвоєння елементів чужої культури культурою автохтонною, у цьому разі – східнослов'янською), звідси – упереджене ставлення до надбань західноєвропейської освіти. Спроби засвоєння чужих освітніх зразків та елементів відбувалися шляхом переломлення через східнослов'янську культурну традицію, що потребувало певної тривалості у часі і відповідно налаштованої суспільної свідомості. Однак, набуваючи позитивного і негативного досвіду, вітчизняні мислителі-інтелектуали у наступну епоху вибрали шлях, що виявився правильним для нашого освітнього простору – шлях синтезу латинської та греко-слов'янської культурних традицій, тобто двох основних типів тогочасної європейської культури. Цей синтез втілено в організації і практиці навчальних закладів, що розгорнули свою діяльність на українських землях у XVI–XVII, а далі у XVIII ст.

У сучасних умовах історичний досвід становлення вітчизняної освіти, зокрема у її вищих формах (ОКОЦ, братські школи, КМА та інші навчальні заклади, що діяли на території України в період XVI–XVIII ст.), може бути творчо використаним сучасною педагогічною наукою на шляху інтеграції у загальноєвропейський та світовий контекст.

---

1. Біднов В. Школа й освіта на Україні // Українська культура. Лекції за ред. Дмитра Антоновича. Київ : Либідь, 1993. С. 40–72.

2. Вишенський І. Твори. Київ : Дніпро, 1986. 247 с.

3. Гайденко В. П., Смирнов Г. А. Западноевропейская наука в средние века. Москва : Наука, 1989. 352 с.

4. Дзюба Е. Н. Просвещение на Украине и его роль в укреплении связей украинского народа с русским и белорусским (вторая половина XVI–первая половина XVII в.). Київ : Наук. думка, 1987. 129 с.

5. Захара І. Академічна філософія України (XVII–I пол. XVIII ст.). Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 239 с.

6. Ісаєвич Я. Д. Освітній рух в Україні XVII ст. : східна традиція і західні впливи // Київська старовина. 1995. № 1. С. 2–9.

7. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. Київ : Наук. думка, 1966. 251 с.

8. *Исаевич Я.* “Lysaeum Trilingue” : концепція тримовної ої школи у Європі в XVI ст. // *Острозька давнина. Дослідження і матеріали ; / Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів, 1995. Вип. 1. С. 8–12.*
9. *Исаевич Я. Д.* Братства та їхні школи. Шкільництво уніатів. // *Історія української культури : у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. Київ : Наук. думка, 2001. С. 552–560.*
10. *Історія української культури : у 5 т. Т. II. Українська культура XIII – першої половини XV ст. Київ : Наук. думка, 2001. С. 207–222.*
11. *Кочубей Т. Д.* Українська педагогічна думка другої половини XVII–XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. 516 с.;
12. *Лаппо-Данилевский А. С.* История русской общественной мысли и культуры (XVII–XVIII вв.). Москва : Наука, 1980. 293 с.
13. *Мицько І. З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576–1636). Київ : Наук. думка, 1990. 192 с.
14. *Мицько І. З.* Осередки культури при магнатських і шляхетських дворах. Острозька академія // *Історія української культури : у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII–першої половини XVII ст. Київ : Наук. думка, 2001. С. 531–549.*
15. *Нічик В. М.* Петро Могила у духовній історії України. Київ : Укр. центр духовної культури, 1997. 328 с.
16. *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (с древнейших времен до конца XVII в.). Москва : Педагогика, 1989. 479 с.*
17. *Пам’ятки братських шкіл на Україні : кінець XVI–початок XVII ст. : тексти і дослідження / [АН УРСР ; Ін-т філософії ; Ін-т сусп. наук] ; редкол. : В. І. Шинкарук [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1988. 566 с.*
18. *Паславський І.* Розвиток філософської думки // *Історія української культури : у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII–першої половини XVII ст. Київ : Наук. думка, 2001. С. 775–788.*
19. *Паславський І.* З нових праць про Петра Могилу (Полемічні замітки) // *Київська церква. Альманах християнської думки. 1999. № 6. С. 79–83.*
20. *Петров Н.* Киевская академия во второй половине XVII в. Київ : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. 171 с.
21. *Посохова Л. Ю.* На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 400 с.
22. *Проблема людини в українській філософії XVI–XVIII ст. Ін-т українознавства НАН України ім. І. Крип’якевича. Львів : Логос, 1998. 239 с.*

23. Реестр книг львовского ставропигиального братства, составленный в 1601 г. / Приложения. Материалы для истории Западно-Русской Церкви // Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт исторического исследования С. Голубева) : в 2 т. Т. I. Київ : тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883–1889. 1883. С. 167–171.

24. *Стратій Я. М.* Розвиток ідей ренесансно-гуманістичного напрямку книжниками Острозького культурно-освітнього центру // Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI–початок XVII ст.). Київ : Наук. думка, 1990. С. 130–166.

25. *Стратій Я. М.* Роль Острозького культурного центру в становленні і розвитку реформаційних та гуманістичних ідей // Історія філософії на Україні : у 3 т. Т. I. Філософія доби феодалізму. Київ : Наук. думка, 1997. С. 195–208.

26. Схоластика // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (1890–1907) / под ред. Ф. А. Брокгауза, И. А. Ефрона. Санкт-Петербург, 1901. Том XXXII. С. 177–189.

27. *Харлампович К.* Западнорусские православные школы XVI–и начала XVII деле защиты православной веры и церкви. Казань, 1898. 524 с.

28. *Хижняк З. І., Маньківський В. К.* Історія Києво-Могилянської академії. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2008. 203 с.

29. *Шевчук В. О.* Три листки за вікном : Роман-триптих; передм. М. Жулинського. Київ : Рад. письменник, 1986. 587 с.

30. *Яковенко Н.* Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI–середини XVII ст. // Київська старовина. 1997. № 1/2. С. 11–27.

31. *Яковенко Н.* Протестантські і католицькі школи. Замойська академія // Історія української культури : у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. Київ, 2001. С. 575–591.

32. *Ševčenko I.* The Many Worlds of Peter Mohyla // Harvard Ukrainian Studies The Kiev Mohyla Academy. 1084. Vol. 8. № 1–2. P. 9–44.

Стаття: надійшла до редколегії 09.05.2022

доопрацьована 24.05.2022

прийнята до друку 10.06.2022

**THE IMPLEMENTATION OF WESTERN EUROPEAN EDUCATIONAL
MODELS IN THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE IN THE 16th-17th
CENTURIES: AN ATTEMPT OF THE DIALOGUE**

Halyna Antonyuk

*Lviv Polytechnic National University,
Bandery Str., 12, Lviv, Ukraine, UA-79013
gantoniuk@yahoo.com*

The article describes the formation of Western European educational models in the educational space of Ukraine in the 16th-17th centuries on the examples of Ostroh Cultural and Educational Center and Lviv Fraternal School. This period is marked by the establishment of rationalist tendencies in all spheres of social life and, as a result, the strengthened role of scientific knowledge. It is shown that the demand for the school as a social institution grew significantly during the specified period. Traditionally, Ukrainian education was based on the school model borrowed from Byzantium (11th –12th centuries), but at the intersection of the 16th – 17th centuries it became obvious that the knowledge provided by the traditional Ukrainian school was not enough to meet the demands for advanced scientific knowledge that were in need of the society at that time. Ukrainian education was challenged to organize a national school that would compete with European educational institutions of the period and at the same time rely on its own cultural and educational tradition. The compromise was found after establishing the Ostroh Academy, or Ostroh Cultural and Educational Center (1576), where for the first time in the history of national education and pedagogy an attempt was made to organize an educational institution by synthesizing Western European and Eastern Slavic (Greco-Byzantine) traditions. The Ostroh School was the first to introduce the "seven liberal arts" and the Latin language of teaching into educational practice. The reluctance of the Ukrainian society to accept Western educational standards in the late 16th century resulted in the decline of the Ostroh Cultural and Educational Center. A few decades later, Western European educational models were integrated into the practice of fraternal Orthodox schools, Greek Catholic educational institutions and were most fully expressed in the educational practice of the Kyiv-Mohyla Academy (1632). The study analyzes the Statute of the Lviv Fraternal School, the practice of the subjects taught and the content of the library from the standpoint of humanistic pedagogy. It is concluded that the reorientation and development of national education in the next historic periods was determined by the implantation of Western European educational models in the Ukrainian educational space.

Keywords: Ukrainian cultural and educational space, Western European educational model, educational institution, school, implementation, transfer, adaptation, dialogue.